

- Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 11—13 трав. 2000 р. — Львів, 2000. — Вип. 6. — С. 189—199.
4. *Кравченко С. І.* Періодичні видання Польщі 20—30 рр. XX ст. у світлі суспільно-культурних процесів міжвоєнної доби: літературна комунікація, польсько-український діалог : монографія / Світлана Іванівна Кравченко. — Луцьк, 2009.
 5. *Крив'як Б.* Марійські товариства: їх роль та значення в духовному відродженні нації / Б. Крив'як // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 11—13 трав. 2000 р. — Львів, 2000. — Вип. 6. — С. 128—132.
 6. *Крупський І. В.* Українська релігійно-церковна періодика і проблема національного державотворення / І. В. Крупський // Українське журналістознавство. — 2002. — Вип. 3. — С. 47.
 7. *Сніцарчук Л. В.* Українська преса Галичини (1919—1939 рр.): політико-правові умови функціонування, тенденції розвитку, організаційна журналістська практика : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій / Сніцарчук Лідія Віталіївна. — К., 2010.
 8. Українські часописи Львова 1848—1939 рр. : іст.-бібліогр. дослідж. : у 3 т. / уклад.: М. М. Романюк, М. В. Галушко. — Львів, 2003. — Т. 3, кн. 1; Т. 3, кн. 2.
 9. *Głos Akcji Katolickiej Archidiecezji Lwowskiej.* — 1935. — № 1/2. — S. 1.
 10. *Tow. «Biblioteka Religijna».* — 1932. — R. 5, № 1. — S. 1.
 11. *Jarowiecki J.* Prasa Lwowska w dwudziestoleciu międzynarodowem. Próba bibliografii / J. Jarowiecki, B. Góra. — Kraków, 1994.

Ольга Палюх

«УКРОСТА»: СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ І ТЕМАТИКА РАДЯНСЬКОЇ СТІННОЇ ПРЕСИ ПОЧАТКУ 1920-х рр.

Розглянуто обставини формування та жанрово-тематичні особливості стінної преси УКРОСТА.

Ключові слова: *УКРОСТА, РОСТА, українське інформаційне агентство, стінна преса, більшовицька агітація і пропаганда.*

Рассмотрено условия формирования и жанрово-тематические особенности стенной прессы УКРОСТА.

Ключевые слова: *УКРОСТА, РОСТА, украинское информационное агентство, стенная преса, большевицкая агитация и пропаганда.*

Circumstances of formation and genre-thematic peculiarities of the wall press of the UKROSTA have been studied.

Key words: UKROSTA, ROSTA, the Ukrainian News Agency, wall press, Bolshevik agitation and propaganda.

Об'єктивне висвітлення історичного процесу, суспільно-політичних, економічних та соціокультурних змін на початку 1920-х рр. потребує введення сьогодні в науковий обіг максимальної кількості джерел, значний пласт яких становлять матеріали преси. Зосередженість більшості сучасних досліджень передусім на вивченні національно-патріотичної періодики зумовлена тим, що вона хоч і була доступною для науковців у радянський час, але з ідеологічних міркувань не досліджувалась, а оприлюднення її стало можливим лише в роки незалежної України. Однак великим і малоопрацьованим сегментом залишається українська більшовицька преса, інтерес до якої активізувався останніми роками (варто відзначити, зокрема, праці В. Владимірова [2], І. Крупського [12], І. Ніколаєва [18]) та пов'язаний насамперед із намаганням розібратися у тих засобах впливу і тиску на читача, які використовувалися у періодиці комуністичною партією та органами радянської влади для утвердження власної світоглядної доктрини.

Метою нашої розвідки є дослідження такого специфічного виду більшовицьких газет, як стіннівки УКРОСТА, цікавість до яких пояснюється їх «територіальною повсюдністю» (виходили майже в усіх губернських і повітових містах УСРР) й, отже, пріоритетністю оповіщення широкого українського загалу на початку 1920-х рр., а також у зв'язку із фрагментарним висвітленням цього питання у поточних наукових напрацюваннях — за винятком статей В. Дубницької [5], О. Коновця [11], А. Матвєєва [15] та Т. Стоян [30], присвячених діяльності українських інформаційних агентств у той час і в яких побіжно згадується стінна преса, та публікації Л. Яременко [42], що трактує видавану в Конотопі стінну газету «УКРОСТА» «як своєрідний тип друкованої більшовицької пропаганди», тема «стіннівок» досі детально не розглядалася.

Воєнні та суспільно-політичні умови 1918—1921 рр. наклали відбиток на формування української інформаційної структури. За часів гетьмана П. Скоропадського та доби Директорії діяло Українське телеграфне агентство (УТА), при якому було створено коор-

динаційний центр виходу друкованих видань — Бюро української преси (БУП) [11; 22].

Свої інформаційні служби створювали й більшовики. Для поширення власних інформаційних матеріалів наприкінці 1917 р. — на початку 1918 р. Центральний Виконавчий Комітет Рад України використовував друкований орган «Вістник Української Народної Республіки» та його російськомовний дублікат п. н. «Вѣстникъ Украинской Народной Республики», який спочатку виходив у Харкові, згодом — у Києві [8, с. 72—73]. Інформація у ньому подавалася на основі повідомлень Харківського відділення Петербурзького телеграфного агентства (ПТА), потім — Російського телеграфного агентства (РОСТА). Від 16 березня 1918 р., коли почала працювати перша більшовицька інформаційна установа — Українське телеграфне агентство (УкТА) (вже у квітні перейменоване на Українське державне телеграфне агентство (УДТА), основним джерелом стали його телеграми [16, с. 77; 22].

Із відновленням радянської влади наприкінці 1918 р., при утворенню Тимчасовому робітничо-селянському уряді України вже у грудні того року було сформовано службу інформації із «запозиченою» від українських державників назвою Бюро української преси (БУП), яке підпорядковувалося Наркомату радянської пропаганди та діяло у Києві до кінця серпня 1919 р. [8, с. 87]. Його друкованим органом стала «Ежедневная стенная газета БУП'А», перший номер якої вийшов 1 серпня 1919 р. [1]. Саме вона разом із видаваними у Харкові «Стеной Газетой Известий Х. С. и Губ. Исполкома» (виходила нерегулярно у квітні—червні) та «Стеной Газетой «Всеиздана» (відшуканий у бібліотеках № 32 вийшов 26 липня 1919 р.), ймовірно, започаткували стінну пресу в Україні, хоча перша газета такого типу під маркою створеного більшовиками Російського телеграфного агентства (РОСТА) була розклеєна в Москві ще 28 жовтня 1918 р. [13].

В умовах перманентного воєнного стану та економічної кризи вигідність такого способу оповіщення була очевидною — використовувався мінімум паперової площі, відомості подавалися у дуже стислій формі, агітація провадилася на основі оперування (маніпулювання) фактичним матеріалом. Стіннівки забезпечували й загальнодоступність інформації, особливо для найбільш

верств, адже розклеювалися у людних місцях, на базарах, вокзалах і т. д. Завдяки цьому, зазначав на шпальтах «Красного журналіста» керівник РОСТА 1919 р. і заступник редактора газети «Известия» П. М. Керженцев, «стенные газеты явились исключительным явлением в истории периодической печати» [13].

Витіснення більшовицьких військ з України арміями УНР та генерала А. Денікіна не дало можливості широко розвинутися цьому виду преси на її теренах 1919 р.: вийшло тільки 28 номерів стіннівки БУПа (останній — 30 серпня 1919 р.). Стінні газети «повернулися» знову в Україну із контрнаступом Червоної армії наприкінці 1919 р.: захопивши втретє, у середині грудня, Київ [6], більшовики майже відразу поновили їх друк, випустивши 20 грудня 1919 р. перший номер «Стенной газеты Киевского бюро Роста».

Спільність мети російських і українських компартійних лідерів в одновимірному поданні інформації обумовила реорганізацію 5 січня 1920 р. Бюро української преси у Всеукраїнське Бюро Російського телеграфного агентства (УКРОСТА). Новостворене республіканське інформаційне агентство наділялося чіткішими і ширшими функціями та «було покликане відігравати значну роль у розгортанні і зміцненні мережі партійно-радянської преси в центрі і на місцях» [8, с. 92]. Головними напрямками його роботи визначалися: інформаційне забезпечення органів преси новинами політичного й економічного життя, агітація та пропаганда більшовизму засобами літератури й художнього мистецтва, організаційно-інструкторська діяльність.

Столичне (Харківське) УКРОСТА підтримувало телеграфний зв'язок із 35 містами республіки, передаючи у регіони найсвіжіший інформаційний матеріал. У губернські центри повідомлення транслювалися з Москви і Харкова по радіо.

Для редакцій газет його репортери у формі бюлетенів готували офіційну хроніку, зокрема, лише за січень 1920 р. було сформовано 116 добірок новин з життя столиці. Художнім відділом забезпечувалася ілюстративна складова видань, також на зразок «Окон РОСТА» видавалися плакати «Вікна сатири» [8, с. 93].

Однак чільне місце в діяльності УКРОСТА займав випуск стінних газет. Безпосередньо в Харкові упродовж 1920—1921 рр. виходила двомовна (російсько-українська) «Стінна газета УКРОСТА»

та паралельно з нею 1920 р. — стіннівка українською мовою «УКРОСТА». Невдовзі випуск стінних газет став масовим — вони виходили «у 70 містах України, доставлялися безкоштовно у найвіддаленіші її куточки» [11].*

Неповність багатьох представлених в українських бібліотеках комплектів газет УКРОСТА (насамперед відсутність їхніх початкових номерів, де мали б міститися «вступні слова» від редакцій) не створює, однак, особливих труднощів в окресленні їхніх завдань та визначенні цільової читачької аудиторії, які легко «проглядаються» у типовій побудові (верстанні й змістовому характері матеріалів) цих видань.

Стабільно присутнє у логотипі кожного видання гасло українською або російською мовою: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!» відразу вказувало на обране коло читачів — робітничє і селянське середовище. Низка газет «розкривала» своє призначення завдяки відповідно дібраному заголовку, як-от «Селянська газета»: «Одна назва говорить за те, що ця газета буде обслуговувати наші, селяне, інтереси» [20], або поданим у підзаголовку відомостям: «Голота: Стінна газета для села Київського Краєвого Відділу «УКРОСТА» чи «Клич Труда: Стенная газета городской бедноты. Издание Киевского Областного Отделения УКРОСТА».

Як і інші радянські періодичні видання, стінгазети агентства на практиці втілювали закладену ще 1917 р. у Декреті про друк програму, що утверджувала «монопартійність» преси та не допускала жодного вільнодумства на її сторінках [13]. Матеріали стіннівок підлягали обов'язковій цензурі і лише після цього потрапляли у друк, що засвідчувалося позначкою «Р. В. Ц.» («Разрешено военной цензурой») кожного міста. Публікації здебільшого не підписувалися або ж подавалися під псевдонімами чи криптонімами, хоча з літературних джерел відомо, що в УКРОСТА починали свій творчий

* Про розмах видавничих планів у цьому напрямі свідчать відомості бібліографічних покажчиків (як-от: «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917—1921» (Одеса, 1929), «Періодичні видання УРСР 1917—1960. Газети» (Х., 1965), «Газети Радянської України 1917—1920 рр.» (К., 1979), «Газети Радянської України 1921—1925 рр.» (К., 1981); ін.) й листової картотеки НДІ пресознавства ЛННБ України ім. В. Стефаніка, а також представлені у фондах бібліотек України стіннівки (понад сто назв) різних регіонів, що передусім слугували джерельною базою нашого дослідження.

шлях відомі згодом поети і прозаїки, зокрема: І. Бабель, Е. Багрицький, І. Ільф, В. Інбер, В. Катаєв, М. Кольцов, В. Нарбут, Ю. Олеша, С. Петров [23; 31].

Незалежно від кількості шпальт, якими оперувала кожна редакція, основний акцент був зроблений на максимальній стислості у поданні інформації. Тому у жанровому аспекті стіннівки є доволі «бідними» — серед публікацій домінували невеликі статті, інформаційні замітки й повідомлення. З іншого боку, саме лаконічність матеріалів, які легко сприймалися і запам'ятовувалися, сприяла швидкому «засвоєнню» політично дезорієнтованою частиною українського населення поглядів на події в республіці й за кордоном у вигідному для «робітничо-селянської влади» ракурсі.

Основну увагу авторсько-редакторського складу стіннівок було зосереджено на агітації і пропаганді більшовизму. Велику частину газетної площі займав партійно-радянський офіціоз, причому не тільки український, а й російський, що пояснювалося спільністю державотворчої законодавчої бази, адже прийняті Раднаркомом Російської Федерації декрети і постанови автоматично поширювалися й на території УСРР. У газетах сповіщалося про діяльність урядів обох радянських республік, висвітлювався перебіг сесій ВУЦВК та ВЦВК, інформувалося про партійні з'їзди і конференції. Ідейну «обробку» українців посилювали друківані на їхніх сторінках промови більшовицьких лідерів В. Леніна та Х. Раковського, а також статті Л. Троцького.

Поширенню прокомуністичних настроїв сприяли й короткі агітаційно-пропагандистські статті місцевих журналістів, зміст яких головню зводився до одного — заклик стосовно підтримки радянської влади і політики більшовиків робітниками й селянами України та опору їй «ворогам». Під цими публікаціями у стіннівках зазначені: М. Борисов, Я. Гамарник, П. Дермічов, І. Докудзовський, Ю. Золотарьов, Г. Косинка, А. Ландау, О. Маріїнський, Б. Медведєв, М. Миронов, О. Одінцов, С. Пилипенко, О. Решетніков, С. Сльозкін, О. Сукачов, М. Хвиля, Ю. Юргенсон та ін.

За спрямуванням стіннівки УКРОСТА — виразно суспільно-політичні видання, що підкреслювали й редакції окремих газет: «В «Голоті» сільські бідаки прочитають про те, що робиться в світі, як селяне й робітники борються за свою волю, та що робити, аби не було панів і куркулів» [3].

На тематику стінної преси повною мірою вплинули головні події 1920—1921 рр. — закінчення громадянської війни та перехід до розбудови народного господарства. Поряд із помітною, графічно виділеною назвою чимало стіннівок містили тематичне гасло, яке віддзеркалювало нагальні проблеми поточного моменту — від гострополітичних до організаційних чи моральних, наприклад: «Всі бийте пана: Червоноармієць — рушницею, Робітник — працею біля станка, Селянин — біля плуга!» [24]; «Разгром Врангеля и белополяков даст нам возможность восстановить мирную трудовую жизнь» [33]; «Бандит мешаает мирному труду! Бандит препятствует выполнению разверстки! Бандит заставляет голодать рабочего. Селянин! Помогите Рабоче-Крестьянской власти справиться с бандитом, который не дает нам восстановить наше хозяйство» [37], та водночас визначало змістову тональність номера.

Видавалися також стінгазети, тематично присвячені певним подіям чи акціям, як-от: більшовицькі та робітничі свята — Жовтнева революція та Першотравень: «1 Мая» (Київ, 1920), «Великий Октябрь» (Київ, 1920), «1-ше Травня — Свято праці» (Кобеляки, 1921); проведення посівної кампанії — «До посіву» (Кобеляки, 1921); організація загальнообов'язкового військового навчання — «УКРОСТА — ВСЕОБУЧУ» (Чернігів, 1921).

1920 р. у стіннінках превалювали воєнні зведення з фронтів, що групувалися у відповідних рубриках, зокрема: «Военная сводка» («ТирУКРОСТА»), «Оперативная сводка за...» («Ал. Укроста»), «Оборона республики» («Селянська газета»), або ж у спільній для багатьох видань — «Красный фронт» («На красных фронтах», «Вести с красных фронтов»). У повідомленнях висвітлювалася ситуація на українських теренах, а також у регіонах колишньої Російської імперії. Відомості подавалися у позитивному руслі — здебільшого сповіщалося про бойові успіхи Червоної армії та здобуті трофеї, а про поразки чи відступ замовчувалося або ж, у кращому випадку, розповідалося про «запеклі бої» та жертвовність червоноармійців.

Інформацію з фронтів доповнювали невеликі статті і замітки, які пропагували «героїчну місію» більшовицьких військ та водночас залякували читача злочинами ворогів радянської влади. Головними супротивниками більшовиків в Україні виступали армії П. Врангеля, С. Петлюри, «білополяків» та збройні угруповання «бандитів»

(масовий повстанський рух). У боротьбі з опонентами «забувалося» про будь-які етичні норми газетного тексту, зокрема, промовистими були вже заголовки публікацій: «Конец Петлюры» [40], «Уничтожим Петлюру» (авт. Сидор) [32], «Врангель разлагается» [26], «Уничтожить Врангеля — задача дня» [34], «Варварство поляков в Киеве» [29], «Конец черного барона» [39], «Борьба с бандитами» [28, 1921, № 61], «Бандиты опомнились» [35], «Махно разбит» [27].

Становище у ворожому таборі характеризували також матеріали спеціалізованих і надто «співзвучних» за найменуваннями рубрик: «У белых» («Серп і молот», Лебедин), «Во вражеском стане», «В стане белых», «В стане белополяков», «У черного барона» («ЕКУКРОСТА», Катеринослав), «В стане врагов» («УКРОСТА», Новомосковськ), «Борьба с бандитизмом» («Стенная газета УКРОСТА», Олександрівськ-Грушевський; «В Труде — Спасенье!», Павлоград), «В стане черного барона», «В белом стане» («Стенная газета УКРОСТА», Миколаїв), «У Врангеля» («Укроста», Очаків), «В стане контр-революции» («УКРОСТА», Ромни; «Клич Труда», Київ).

Побіч із тенденційною «візуалізацією» воєнно-політичної картини та безапеляційним словесним «очорненням» незгідних у стіннівках УКРОСТА домінували й інші, типові для радянської преси 1920-х рр. теми. Значна частина публікацій висвітлювали заходи більшовицької влади із подолання господарської руїни в УСРР та Російській Федерації — «трудового фронту», як оголосило чимало стіннівок, запровадивши колонки з аналогічною чи змістово наближеною назвою: «Труд встает», «Праця встає» («Праця кличе», Вінниця); «Фронт труда» («Стенная газета УКРОСТА», Олександрівськ-Грушевський); «На фронте труда» («Стенная газета УКРОСТА», Ізюм) та ін.

У «сільській» проблематиці газет це стосувалося виконання норм продрозкладки, а із впровадженням непу — проподатку, організації комітетів незаможних селян, класового розшарування на селі, налагодження товарообміну між містом і селом. Публікації головно відображали трудові звершення: розповідали про успіхи в посівній кампанії та виконанні продрозкладки у різних місцевостях, підносячи при цьому заслуги комітетів незаможників як представництв радянської влади на селі: «Нужно выполнить разверстку» [38,

1921, № 1], «Продовольственная разверстка» [35], «Организация посевкомов» [36, 1921, № 78] і т. д. У жодній із стіннівок, проте, не інформувалося про наслідки політики продрозкладки, коли у людей відбирали останні харчові запаси, що й стало справжньою причиною голоду на Поволжі та в Україні впродовж 1921—1923 рр. Зрештою, невдоволені (найбільш працелюбні селяни) на шпальтах стінгазет тут же оголошувалися черговими ворогами — «куркулями».

Однобоко «позитивно» у численних матеріалах стінних газет УКРОСТА відтворювалася робітнича тематика. У потоці новин домінували повідомлення, які інформували про відбудову довоєнних та будівництво нових промислових об'єктів, електрифікацію народного господарства. Шпальти газет рясніли заголовками на кшталт: «Крупный маслобойный завод» [36, 1920, № 46], «Фабрики оживают» [37], «Ткацкие мастерские работают» [25], «Электрификация и единый хозяйственный план» [41].

У зв'язку з паливною кризою, яка охопила багато регіонів УСРР та Російської Федерації на початку 1920-х рр., особливої актуальності набуло питання розроблення родовищ Донецького басейну. Це знайшло своє відображення у низці заміток, в яких сповіщалося про перші виробничі здобутки у роботі шахт: «Победа на Донбасе» [38, 1921, № 5], «Заводы, равняйся по Донбассу!» [28, 1921, № 60], «К возрождению Донецкого бассейна» [36, 1920, № 48]; ін.

Звичайно, що, інформуючи про досягнення у боротьбі з господарською розрухою, у публікаціях стінгазет не уточнювалося, ціною яких зусиль і скількох життів це здійснювалося, адже ці відомості були «невигідні» і тому ретельно «ховалися» за надто «рафінованими» газетними рядками про всеосяжний робітничий запал в Україні.

Не уникнули загальної «однаправленості» у висвітленні подій і місцеві матеріали газет, у яких здебільшого відтворювалася успішна діяльність органів радянської влади (повітові виконавчі комітети, комнезами) і партійних більшовицьких осередків у подоланні економічних негараздів, традиційно сповіщалося про виконання продуктових заготівель (продрозверстка) і про налагодження роботи підприємств, а також про проведення різноманітних трудових «тижневиків» і свят праці — суботників-недільників. Публікації на місцеві теми згрупувалися у відповідні рубрики: «По Лебедину и Лебединскому уезду» («Серп и молот», Лебедин); «Мест-

ная жизнь», «На Городнянщине» («Стенная газета Городнянского Отделения Украинороста», Городня); «По Конотопу» («Стенная газета Конотопского Отделения УКРОСТА», Конотоп); «На повіті» («Серп і Молот», Звенигородка); «По губернии», «В Губсобезе», «В Опродкомгубе», «В Губсовпрофе» («ЕКУКРОСТА», Катеринослав); «По Никопольскому району», «По Никополу», «По губернии» («УКРОСТА», Нікополь).

У численних закордонних повідомленнях стіннівок головними темами слугували зростання робітничого руху та посилення комуністичних впливів у світі на тлі «нещадної експлуатації» трудівників буржуазією й капіталістами. Чимало матеріалів також стосувалося налагодження дипломатичних і торговельних взаємин УСРР та Росії з країнами Європи — учасницями Першої світової війни. Особливо активно обговорювалося питання підписання мирної угоди з Польщею.

Свій виклад фактів стіннівки УКРОСТА насаджували за допомогою невибагливого, а часто й примітивного тексту публікацій. Зокрема, невисокий рівень публікацій багатьох газет відзначали й самі більшовицькі діячі. Особливо гостро це відчувалося у провінційній пресі, де з добром журналістських і редакторських кадрів було надзвичайно сутужно. Як згадував А. Зорич, відомий радянський журналіст і фейлетоніст (справжнє прізвище — Василь Тимофійович Локоть [14]), у редакціях були раді будь-кому, хто «корову не писал через «ять» [13].

Найбільше від кореспондентсько-редакторської неграмотності потерпали україномовні матеріали стіннівок УКРОСТА, автори яких у мові та стилістиці сліпо калькували російський текст, переписуючи його українськими літерами. Так, херсонська стіннівка агітувала читачів таким чином: «Мир з Польщею — це мир для знищення внутрішній розрухи і полегшення життя працюючих. Тепер нам буде легше розбаронити барона Врангіля. Вже наша військова сводка відзначає перелом у нашу сторону. На Крімському участкі фронту Революція перемагає» [38, 1920, ч. 10]. Аналогічні недоліки характерні й для інших видань. Зокрема, в «Голоті» красномовними були вже заголовки окремих заміток, наприклад: «Електрифікація Росії», «С кривавого — на трудовий фронт» (1921. — № 36).

Відомо, що іногородньо-інструкторським відділом УКРОСТА у Харкові вживалися заходи для покращання інформативної і мовної

якості стінгазет: було налагоджено випуск «Інструкторської сторінки» для працівників місцевої преси, організовано пересувні бюро, співробітники яких навчали журналістів повітових видань, створено секцію радянської журналістики при Вищій партійній школі [8, с. 93]. Однак, як свідчать матеріали стіннівок, реально на добротності мови, правопису і стилістики видань це позначилося мало.

Типовою для стінних газет УКРОСТА була часта зміна назви одного й того ж видання, що виявляло несамостійність їхньої редакційної політики й значну залежність від наказів «зверху». Їх попередниками переважно виступали друквані на українських теренах стіннівки РОСТА, що «переростали» або у «Стінну газету УКРОСТА», або в «УКРОСТА» із відповідним зазначенням «настінності» у підзаголовку. Ця заголовкова одноманітність слугувала своєрідною рекламною вивіскою для видань агентства та сприяла їх пізнаваності й популяризації серед потенційних читачів. Чимало газет також виходило чи продовжувало згодом свій «друкований шлях» під індивідуальними назвами, в яких здебільшого використовувалися асоціативно адаптовані для робітників і селян вербальні символи «праця», «серп і молот», «голота», «біднота» та ін., а УКРОСТА рекламувалося опосередковано у підзаголовку.

Так, харківська стіннівка спершу (27 номерів 1920 р.) виходила як «Стенная газета Роста = Стінна газета Роста», потім — «Стінна Газета УКРОСТА», від № 61 за 1920 р. та до № 754 за 1921 р. — «Стенная Газета УКРОСТА», починаючи від № 755 (14 квітня 1921 р.) — «Пламя Труда». Видавана у Києві з кінця 1919 р., «Стенная газета Киевского Бюро Роста» деякий час 1920 р. виходила як «Стенная газета Киевского Бюро УКРОСТА», потім (від № 109 за 1920 р.) — як «Стенная газета Киевского Областного Отделения УКРОСТА», а в грудні 1920 р. змінила назву на «Клич Труда». Катеринославська (м. Катеринослав — тепер м. Дніпропетровськ) стіннівка «РОСТА» переросла у газету цього ж агентства п. н. «Соха и Молот», згодом — у «Стенную газету РОСТА = Стінну газету РОСТА», далі стала «Стенной газетой УКРОСТА = Стінною газетою УКРОСТА», а невдовзі (від 13 липня) почала виходити під територіально означеною аббревіатурою — «ЕКУКРОСТА».

Доволі поширеною була також «регіонально-географічна прив'язка» у заголовку, й через це назви окремих газет виглядали надто

громіздкими, як-от: «Стенная газета Лисичанского Уездотделения УКРОСТА», «Стенная газета Городнянского Отделения Украинороста», «Стенная газета Конотопского Отделения УКРОСТА», «Стенная Газета Бердичевского Отделения УКРОСТА», «Стенная Газета Криворогского отделения УКРОСТА». З метою оптимізації довжини заголовків широко використовувалося їхнє скорочення, наприклад: у Сумах виходила газета «СУМУКРОСТА», в Олександрії — «Ал. Укроста», в Одесі — «ОДУКРОСТА». Характерною рисою видань південних губерній України стало вживання у їхніх назвах слова «юг». 1920 р. херсонська «Стінна Газета УКРОСТА» змінила назву на «Югроста», від 1921 р. спершу виходила як «УКРОСТА», згодом — як «Югукроста». Подібно трансформувалися заголовки стіннівок, що виходили в Миколаївській, Одеській і Таврійській губерніях. Упродовж 1920—1921 рр. чотири рази змінювала свій заголовок миколаївська «Югроста»: спершу — «Стенная газета Югроста», потім — «Стенная газета УКРОСТА», «Укроста» та «Югукроста». Одеська стіннівка «ЮГРОСТА» у липні 1920 р. перетворилася на «ОДУКРОСТА», згодом знову повернулася до свого попереднього заголовка, а від середини лютого 1921 р. виходила як «Югукроста». Під аналогічними назвами з «префіксом» «юг» друкувалися і видання містечкової стінної преси — у Вознесенську, Єлисаветграді (тепер — м. Кіровоград), Первомайську, Олешках (нині — м. Цюрупинськ Херсонської обл.) та Очакові.

В історичному ракурсі окремої згадки заслуговують збережені в українських бібліотеках примірники стіннівок, які виходили в населених пунктах упродовж 1920—1921 рр., але пізніше внаслідок територіального поділу відійшли до інших держав, зокрема до Росії і Придністровської Молдавської Республіки, або ж взагалі зникли з її карти. Так, у Кам'янську (нині — м. Каменськ-Шахтинський Ростовської обл., Російська Федерація) [9] виходила у 1920—1921 рр. стіннівка УКРОСТА п. н. «Красный Казак». У м. Олександрівськ-Грушевський (тепер — м. Шахти Ростовської обл., Російська Федерація) упродовж 1920—1921 рр. місцевим відділенням друкувалася «Стенная газета УКРОСТА» [16]. У 1920 р. п. н. «ТирУКРОСТА» в Тирасполі виходила стіннівка, перейменована на «УКРОСТА» 1921 р. Значний інтерес становить також «Стенная газета УКРОСТА», яка виходила у Новогеоргіївську Кременчуцької губернії

1920 р., — документальний свідок пресовидавничої діяльності у місті, затопленому в 1959—1961 рр. водами Кременчуцького водосховища [19].

Стінні газети УКРОСТА переважно друкувалися тільки з однієї сторони аркуша, що обумовлювалося потребою їх відповідного розміщення — наклеюванням на видному місці. Хоча були й винятки: на зворотах видаваної у Пирятині «УКРОСТА» 1921 р. публікувалися газета «Юный Пахарь» та «Сторінка Робітниці і Селянки», по дві сторінки мали окремі числа газет у Білій Церкві, Вовчанську, Очакові, Пирятині та Умані.

Цьому типу видань був притаманний різнобій форматів, що пояснювалося передусім нестачею паперу й суто технічними труднощами друку у 1920—1921 рр. Окремі газети відзначалися надто малими розмірами, інші нагадували плакати. Навіть у межах одного видання його номери суттєво різнилися: формат харківської стіннівки коливався від 71×43 до 52,5×35,5 см, городнянської — від 60×42,5 до 43,5×37,5 см, київської — від 60×39 до 53×34 см, уманської — від 72,5×44,5 до 44,5×37,5 см. На їхньому тлі видавана в Очакові стіннівка розміром 36×35,5 см виглядає справді мініатюрною.

Більшість збережених газет видавалися друкарським способом, хоча деякі (наприклад «Стенная газета «УКРОСТА» Тростянецького Отделения Украина-роста» та її попередники) набрані машинописно, а потім розтиражовані за допомогою розмножувальної техніки.

В умовах проваджені більшовиками політики «воєнного комунізму» стінгазети УКРОСТА розповсюджувалися безкоштовно, а до їх поширення залучалися всі радянські установи. Зокрема, «Официальный Вестник Александровского Отделения «УКРОСТА» сповіщав таке: «Газета «Укроста» выдається учреждениям по 1-му экземпляру с обязательным условием выклеивать ее на видном месте» (1920. — 4 мая (№ 3). Подібні заклики лунали й зі шпальт стінгазети «Голота»: «Голоту» треба вивішувати (наліплювати чи набивати) на парканах, стінах, дошках — у таких місцях на селі, щоб її читало багато людей» (1920. — 26 груд. (№ 31).

Наклади здебільшого не перевищували 200—600 примірників, тисячних показників (1000—2000 екземплярів) сягали лише стіннівки Києва та Харкова. Стінгазети виходили щоденно або два-чотири рази на тиждень, що залежало від кількісного складу редакції та на-

явних друкарських потужностей. Штат багатьох повітових редакцій складався з одного-двох співробітників, які виконували всю роботу, починаючи від збору матеріалів у номер і аж до розповсюдження тиражу [13]. Для прикладу, обов'язки редактора і видавця стіннівки «УКРОСТА», яка виходила два рази на тиждень у м. Красний Луч, певний час 1920 р. суміщав О. Геймер.

За однозначної більшості українського населення та формально декларованої мовної рівності стінні газети УКРОСТА переважно друкувалися російською мовою або були двомовними (російсько-українськими). Україномовні газети видавалися у містах Київської, Полтавської, Подільської та Чернігівської губерній: у Звенигородці — «Серп і Молот», у Києві — «Біднота» й «Голота», у Липовці — «До праці», у Ніжині — «Селянська газета», також п. н. «УКРОСТА» українською мовою стіннівки виходили у Гадячі, Золотоноші, Кобеляках, Миргороді, Пирятині, Полтаві, Умані та інших містах. Натомість видання відділень агентства в Донецькій, Кременчуцькій, Миколаївській, Харківській, Херсонській, Одеській і Таврійській губерніях були двомовними або російськомовними. Практикувалася також своєрідна «гра» в українство — подання назви українською мовою, а тексту — російською.

У вихідних даних видавці газет вказувалися знеособлено — ними виступали головно місцеві осередки УКРОСТА. Побіч із стаціонарними відділеннями, подібно до РОСТА, агітація і пропаганда проводилися і пересувними засобами, зокрема спеціально організованими агітпоїздами. Українськими теренами курсував потяг «Більшовик», редакційна бригада якого на станціях прибуття видавала стіннівку «УКРОСТА». Її перший номер за 1920 р. був надрукований на станції Лозова, № 15 — у Катеринославі, № 19 — у містечку Синельникове, № 114 — у Павлограді. 1921 р. це видання стало «осілим» — переросло в стінну газету Павлоградського повітового відділення УКРОСТА «В Труде — Спасеньє!».

Дуже обмеженою є нині інформація про відповідальних за редакцію осіб: у стіннівках вони або не зазначалися, або фігурували колективно як редакційна колегія. За окремими винятками, як-от про українського журналіста і редактора у 1920 р. київської стінгазети «Голота» Миколу Любченка, страченого НКВС 1937 р. [4], про членів редакцій цих видань майже нічого невідомо. Навіть у тих

виданнях, де редактори вказані, суттєвою перешкодою у пошуку їх життєписних даних є те, що багато прізвищ — це псевдоніми, якими нерідко послуговувалися більшовицькі діячі у 1920-ті рр. Наприклад, газету «Лит-Агит Укроста» (особливий вид стіннівок, матеріали яких мали допомагати редакціям губернських і повітових газет у пропаганді більшовизму та розміщувалися на аркуші таким чином, щоб їх можна було вирізати й вивісити окремо у вітрині чи віддати до набору для місцевої преси [13]), яка видавалася літературним відділом агентства у Харкові 1920 р., редагували П. М. Керженцев, Д. Ерде та Б. М. Бурятов. Справжні ж імена й прізвища двох перших з них — Платон Михайлович Лебедев [10] та Давид Ізраїльович Райхштейн [7]. Аналогічно під псевдонімом Михайло Кольцов одеську стіннівку «Югроста» 1920 р. певний час редагував Михайло Юхимович Фрідлянд [17].

Використання псевдонімів зумовлювалося намаганням приховати свою національність і родинні зв'язки на роботі, що тоді суворо каралося. Так, перевірка робітничими і селянськими інспекторами харківського УКРОСТА 1920 р. виявила, що під різними прізвищами тут працювало чимало євреїв — друзів і родичів Д. Ерде, які отримували набагато більшу зарплату, ніж інші рядові працівники [7]. Тому сьогодні напевно можемо стверджувати одне: редакторами стіннівок УКРОСТА виступали передусім завідувачі місцевих відділень (інколи це зазначалося у газетах) або ж їхні співробітники, члени редакцій. Зокрема, стіннівку в Бахмуті редагували Н. Наумов та Донецький («Стенная газета УКРОСТА», 1920); в Бердичеві — А. Люнге («Стенная Газета Бердичевского Отделения УКРОСТА», 1920—1921); у Білій Церкві — А. Абашев («Трудовой Набат», 1921); у Вовчанську — М. Кранц («Стенная Газета УКРОСТА = Стінна Газета УКРОСТА», 1920); в Єлисаветграді — А. Ленау («Стенная газета Югроста», 1921); у Золотоноші — Я. Б. Тал («УКРОСТА», 1920—1921); в Ізюмі — Яковенко («Стенная газета УКРОСТА», 1920); у Києві — А. Ландау та М. Кисельов («Клич Труда», 1920—1921); у Кобеляках — Ф. Берлявський та Г. Браславський («

УКРОСТА діяло в УСРР лише неповних півтора року: 21 квітня 1921 р. на засіданні Президії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету з доповіддю виступив голова Харківського відділення В. Нарбут та запропонував перейменувати УКРОСТА на

РАТАУ (Радіотелеграфне агентство України) у зв'язку з покладанням особливих надій на радіо як на найперспективніший вид тогочасної комунікації. Його пропозицію було підтримано, а самого В. Нарбута призначено директором нового агентства [23]. Відповідно стіннівки УКРОСТА переходили у підпорядкування новій службі інформації, хоча на практиці ще певний час у назвах й у підзаголовках окремих видань фігурувала стара аббревіатура агентства [21].

Підсумовуючи, зазначимо: впродовж 1920—1921 рр. більшовицька влада прагнула зміцнити свої позиції на українських теренах, використовуючи для цього різноманітні методи агітації і пропаганди. Одним із найефективніших стали стінні газети УКРОСТА, які завдяки стислому викладу інформації і загальнодоступності сприяли швидкому розповсюдженню комуністичних ідей серед місцевого населення. Цей вид періодики яскраво демонстрував найпідступнішу рису преси тоталітарного суспільства — маніпулювання громадською думкою, що здійснювалося шляхом замовчування і перекручування фактів, акцентуванням уваги на другорядному і відволіканням уваги від головного. Однак, незважаючи на виразну заангажованість у висвітленні суспільно-політичних подій та мовностилістичну нефаховість, за відсутності альтернативних інформаційних засобів, стіннівки справно виконували покладені на них завдання із одурманення більшовицькою ідеологією українців, що стало підставою і забезпечило понад сімдесятирічне комуністичне панування в Україні.

1. Бюро української преси [Електронний ресурс] // Бюро української преси — HISTorical Analysis Narratives Sources. — Режим доступу: histans.com/?encyclop&termin=Byuro_UkrROST_1918.
2. *Владимиров В. М.* Історія української журналістики (1917—1991) : навч. посіб. / В. М. Владимиров. — К. : МАУП, 2007. — 174 с.
3. *Голота.* — К., 1920. — 26 груд. (№ 31).
4. *Григораши Д.* Котко Кость / Д. Григораши // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2001. — Вип. 8. — С. 146—147.
5. *Дубницька В. В.* Інформаційна політика більшовиків в Україні у період національно-демократичної революції 1917—1920 рр. [Електронний ресурс] / В. В. Дубницька. — Режим доступу: mdgu-kid.at.ua.
6. *Енциклопедія Українознавства : слов. частина : перевид. в Україні.* — Львів, 2003. — Т. 11. — С. 78.

7. Зуб Е. Радянська журналістика у Харкові: каламутні витоки [Електронний ресурс] / Едуард Зуб. — Режим доступу: snip.dyvy.info/.../radyanska-zhurnalistyka-u-harkovi-kalamutni-vytyky/.
8. Історія партійно-радянської преси України : підручник. — К. : Вища школа, 1989. — 359 с.
9. Каменск-Шахтинский — Википедия [Электронный ресурс]. — Режим доступу: ru.wikipedia.org/wiki/.
10. Керженцев, Платон Михайлович — Википедия [Электронный ресурс]. — Режим доступу: ru.wikipedia.org/.../Керженцев,_Платон_Мих...
11. Коновець О. Ф. Про початки традицій інформаційних агентств в Україні [Електронний ресурс] / О. Ф. Коновець. — Режим доступу: journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1425.
12. Крупський І. Партійне керівництво пресою як форма контролю ЗМІ: російський досвід і українські реалії (1917—1925 рр.) / Іван Крупський // Теле- та радіожурналістика. — 2012. — Вип. 11. — С. 32—38.
13. Кузнецов И. В. История отечественной журналистики (1917—2000) [Электронный ресурс] / И. В. Кузнецов. — Режим доступу: edudocs.ru/docs/96/index-200339—1.html.
14. Локоть, Василий Тимофеевич — Википедия [Электронный ресурс]. — Режим доступу: ru.wikipedia.org/.../Локоть,_Василий_Тим...
15. Матвеев А. П. З історії виникнення і розвитку РАТАУ (1918—1921 рр.) / А. П. Матвеев // Український історичний журнал. — 1972. — № 1. — С. 76—82.
16. Місто Шахти в Росії, карта міста Шахти в Ростовській області... [Електронний ресурс]. — Режим доступу: eputevka.kiev.ua/misto-shaxti-v-rosii-karta-mista-shaxti-v/.
17. Михаил Кольцов родился 12 июня 1898 — Календарь праздников [Электронный ресурс]. — Режим доступу: www.calend.ru/event/3194/; Кольцов, Михаил Ефимович — Википедия [Электронный ресурс]. — Режим доступу: ru.wikipedia.org/.../Кольцов,_Михаил_Ефимо.
18. Ніколаєв І. Є. Роль більшовицької преси в утвердженні монопартійної системи в Україні (перша половина 1920-х років) [Електронний ресурс] / І. Є. Ніколаєв. — Режим доступу: www.sworld.com.ua/index.php/ru/history-411/.../11821-411-1093.
19. Новогеорґіївськ (заоплений) — Wikimaria [Електронний ресурс]. — Режим доступу: wikimaria.org/7187313/uk/.
20. Пилипенко. До Селян / Пилипенко // Селянська газета. — 1920. — 4 верес. (ч. 1).
21. Реорганизация Укроста // УКРОСТА. — Чернигов, 1921. — 9 мая (№ 164).

22. Роки 1917—1920. Попередники Укрінформу [Електронний ресурс] // Укрінформу 85. — Режим доступу: web.ukrinform.ua/85ukr/17—20.html.
23. Роки двадцяті: від УКРОСТА до РАТАУ [Електронний ресурс] // Укрінформу 85. — Режим доступу: web.ukrinform.ua/85ukr/20.html.
24. Селянська газета. — Ніжин, 1920. — 4 верес. (ч. 1).
25. Стенная газета Киевского бюро УКРОСТА. — К., 1920. — 16 апр. (№ 96).
26. Стенная газета Киевского Областного Отделения УКРОСТА. — 1920. — 7 нояб. (№ 226).
27. Стенная газета Старобельского Районного Отделения УКРОСТА. — 1921. — 26 марта (№ 32).
28. Стенная газета УКРОСТА. — Никополь, 1921. — 12 апр. (№ 60); № 61.
29. Стенная газета «УКРОСТА» Тростянецкого Исполнительного Комитета Раб. и Кр. Деп. и Районного Паркома Коммунистической Партии Большевиков Украины. — Тростянец-Ахтырский, 1920. — 20 июня (№ 30).
30. *Стоян Т. А.* Становлення системи політичного інформування в радянській Україні на початку 1920-х рр. [Електронний ресурс] / Т. А. Стоян // ІНФОРМАЦІЙНІ АГЕНТСТВА УКРАЇНИ. — Режим доступу: comin.kmu.gov.ua/document/33176/Infor_Agency.doc.
31. УКРОСТА // УКРОСТА, Всеукр. бюро Росс. телеграфного агентства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: kievmy.ukrmy.com/index.php?..
32. УКРОСТА. — Беля Церковь, 1920. — 13 нояб. (№ 36).
33. УКРОСТА. — Елисаветград, 1921. — 19 февр. (№ 246).
34. УКРОСТА. — Кременчуг, 1920. — 23 сент. (№ 180).
35. УКРОСТА. — Остер, 1921. — 20 мая. (№ 19).
36. УКРОСТА. — Ромны, 1920. — 21 дек. (№ 46); 24 дек. (№ 48); 1921. — 24 февр. (№ 78).
37. УКРОСТА. — Тирасполь, 1921. — 21 февр. (№ 27).
38. УКРОСТА. — Херсон, 1920. — 10 жовт. (ч. 10); 1921. — 4 февр. (№ 1); 17 февр. (№ 5).
39. УКРОСТА. — Чернигов, 1921. — 9 мая (№ 164).
40. ЮГРОСТА. — Одесса, 1920. — 25 нояб. (№ 194).
41. ЮГУКРОСТА. — Одесса, 1921. — 9 апр. (№ 77).
42. *Яременко Л. М.* Стінна газета «УКРОСТА» в місті Конотопі 1920—21 рр. як своєрідний тип друкованої більшовицької пропаганди / Л. М. Яременко // Журналістська освіта на Сумщині: набутки й проблеми : матеріали Восьмої всеукр. наук.-практ. конф. (Суми, 5—6 черв. 2012 р.) / уклад.: В. О. Садівничий, О. Г. Ткаченко. — Суми, 2012. — С. 16—18.